

Píše Libuše Heczková

(E*forum, 17. 12. 2014)

V roce 1988 jsem se ocitla v letním parnu na moskevském Arbatu, vyšla jsem z kina jednoho ze sovětských „mrakodrapů“ lemujících bulvár Nový Arbat. Na dlouhých několik hodin jsem zůstala sedět uprostřed hlučné „Gorbačovovy“ Moskvy, která mne zaskočila svojí svobodou a chudobou. (Jaké štěstí, že mi zachutnala pohanková kaše.) Ale na kaši ani na rybí karbanátky jsem sedíc na Arbatu nemyslela. V socialistickém velkosálu tehdy promítali poslední film Andreje Tarkovského **Oběť**. Toho Tarkovského, na jehož Stalkera jsme se scházeli s přáteli, abychom jej viděli v německé verzi na západoněmeckém zrnícím kanále ze střešní antény sídlištního věžáku. Oběť se propojovala plně s tehdejší Moskvou, a zároveň to byla setkání se sebou samotnou, hodiny v kině a hodiny poté, hodiny nevolnosti a hodiny slasti, hodiny vytržení a sdílení.

Tento patetický zážitek znovu vyvstal ve své tělesné a emocionální podobě před obrazovkou malého počítače, na němž jsem z bůhvíjakých příčin viděla dokument Directed by Andrej Tarkovsky o natáčení právě filmu Oběť, sestavený v roce 1988 z 50 hodin filmového pásu kameramana Arne Carlssona, zachycujícího přednášky a rozhovory režiséra s polským střihačem Michalem Leszczyńskim. „Film je konzerva času, film je časové médium, film se děje jako mozaika časových úseků, na níž se podílíme...“ Oběť je film dlouhých záběrů, časových zastavení v časové trvalosti, minimálních hnutí a odstínů, také výbuchů větru a moře, primárních zážitků těla, dechu a bušení srdce...

Oběť je filmem participace, sestupu do podsvětí a fyzické response... Ale také vykročení ze subjektivity právě touto extrémní soustředěností k sobě. Vyvolává myšlení a ustavuje nás ve světě, který sdílíme s jinými, v přírodním světě, do nějž jsme zasazeni. Může tam být až nevolno... tak nevolno, jak jsme smrtelnými bytostmi, ale současně volno právě možnostmi sdílení, a také možnostmi prožít své emoce a svůj chaos. Divná slova jaksí se nehodící do této doby, zážitky snad ponechané v dosahu některého z náboženství. Možná že bychom ale tento zážitek mohli pojmenovat spíše jako zážitek patosu tak, jak jej připomíná nová kniha Josefa Vojvodíka **Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století** (jednu kapitolu napsala Marie Langerová, vydalo Argo 2014).

Vojvodík v kapitole Pasivita, passio, patos: návrat exkomunikované kategorie připomíná Emanuela Lévinase: „Lévinas uvažuje o ‚dokonalé pasivitě posedlosti‘ jako spojení pasivity a prudké afektivity, o odpovědnosti za druhého, což ovšem rozhodně neznamená, jak zdůrazňuje, vůli k altruismu, chtění obecného blaha, lásky nebo něco

podobného. Teprve v této ‚pasivitě posedlosti‘ se identita individualizuje jako jedinečnost: také jako jedinečnost a radikalita (nakažlivě) etické situace, která je situací ‚tváří v tvář‘, situaci blízkosti a doteku s druhým, s tváří a tělem druhého“ (s. 53). Kniha se nevěnuje jen zapuzené obecné kategorii patosu, hlavně patosu umění čtyřicátých let, ale také patosu lidských gest uměnovědců a vědců pod tlakem totalitních ideologických normalizací, když norma se stává nebezpečím a diktátem, kdy narušuje lidské vztahy, schopnost pochopit druhého. Norma je a asi musí být součástí procesu vytváření sebe sama, součástí procesu identifikace se společenstvím, ale také může být podrobována soustavnému vyjednávání, kritice a hře. Ve chvíli, kdy je bezhraničným diktátem, který jakékoliv vyjednávání, jakékoliv zastavení se, jakoukoliv hru mimo rámce diktovaného sankcionuje, stává se subjekt skutečným poddaným, ztrácí to, co zapudil, „objektované“ (jako odpad) je zapomenuto, a zapomenuto je to, co nás dělá lidmi, to jiné, druhé. V těchto chvílích i estetické gesto, gesto vedoucí nás k zážitkům vytržení, které nemusí být jen extatickým, dionýským v pravém slova smyslu, ale tím otevřením se něčemu nenormativnímu, je gesto politické a nebezpečné, a jako takové je trestáno.

V roce 1988 v Moskvě snad díky rozbití normality, snad na rozvalinách totalitního impéria bylo možné porozumět síle umění a síle svobody, která nabízí různorodé cesty a umožňuje vyjednávání s normalitou, zápas o podstatnější smysl. Dnes je Moskva jiná, jiná je i Praha, z níž cesta do tehdejší Moskvy byla cestou vysvobození. Co zůstává v nás, je strach z dlouhých záběrů, strach z toho, co jsme jaksí potlačili, strach ze zastavení, strach z druhých... Naučili jsme se jiné normalitě, ale nenaučili jsme se patosu a svobodě nebo lépe řečeno vůli k vlastní svobodě, která je dnes s normalitou ve sporu. I kdyby jen občas a v estetickém vytržení.

www.ipsl.cz